

ANALYSIS OF THE MODERN PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM IN AZERBAIJAN

Lalazar Jafarova

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
Head of the Department of Preschool Education Development,
PhD in pedagogy, associate professor
E-mail: l.cafarova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

Abstract. The article analyzes the modern preschool education system in Azerbaijan. As it is known, preschool education is the first connection in the system of continuous education. Preschool education ensures the formation of the child as a healthy, developed personality, the awakening of the desire to learn, and the preparation for systematic learning. For this, specific goals are set. It is also noted that the implementation of the goals of the preschool education system requires a unified approach to determining the minimum level of content of the preschool education program, the maximum workload in preschool education, and the requirements for the level of development of preschool children. This is provided by the state standards of preschool education. The article discusses the radical changes that have taken place in the preschool education system in recent years, and its improvement and development. It is noted that the main indicators of innovation are the established traditions and experience, which is a progressive start in the development of education. It is also clear that the requirements for educators working in preschools have changed.

Keywords: preschool education, new content, a pedagogical process, problem, developmental environment, integration, development areas.

To cite this article: Jafarova L. (2022). Analysis of the modern preschool education system in Azerbaijan. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 239, Issue II, pp. 9-23.

Article history: received – 10.04.2022; accepted – 25.04.2022.

AZƏRBAYCANDA MÜASİR MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL SİSTEMİNİN TƏHLİLİ

Laləzar Cəfərova

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu,
Məktəbəqədər təhsilin inkişafı şöbəsinin müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: l.cafarova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycan müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili aparılır. Məlum olduğu kimi, məktəbəqədər təhsil fasiləsiz təhsil sisteminin ilkin halqasıdır. Məktəbəqədər təhsil uşağın sağlam, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmasını, öyrənməyə həvəsinin oyanmasını, sistemli öyrənməyə hazırlaşmasını təmin edir. Bunun üçün qarşıya konkret məqsədlər qoyulur. Həmçinin qeyd olunur ki, məktəbəqədər təhsil sisteminin qarşısında qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün məktəbəqədər təhsil proqramının məzmununun minimum səviyyəsinin, məktəbəqədər təhsildə təlim yükünün maksimal həcmünün və məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişaf səviyyəsinə verilən tələblərin müəyyənləşdirilməsində vahid yanaşma tələb olunur. Bunu məktəbəqədər təhsilin dövlət standartları təmin edir. Məqalədə son illərdə məktəbəqədər təhsil sistemində baş verən köklü dəyişikliklərdən, onun təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsindən söhbət gedir. Qeyd olunur ki, innovasiyaların əsas göstəriciləri yaranmış ənənələr və əldə olunmuş təcrübədir. Həmçinin məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısında qoyulan tələblərin dəyişdiyi də aydın olur.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, yeni məzmun, pedaqoji proses, problem, inkişafetdirici mühit, inteqrasiya, inkişaf sahələri.

Məqaləyə istinad: Cəfərova L. (2022). Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 2 (239), səh. 9-23.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 10.04.2022; qəbul edilib – 25.04.2022.

Giriş / Introduction

Ümummillî liderimiz Heydər Əliyev həmişə məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafının, təlim-tərbiyəsinin düzgün təşkil olunmasına önəm vermişdir. O deyirdi ki, uşaq ailənin, xalqın, dövlətin ən qiymətli sərvətidir. Bu qiymətli sərvəti fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam, cəmiyyətə faydalı vətəndaş, Vətənə sadıq övlad kimi böyütmək çətin və məsuliyyətli olduğu qədər də şərəfli vəzifədir. Əgər gələcəyimizi bu günün uşaqlarına əmanət ediriksə, onların düzgün tərbiyə olunması, hansı ideyalara qulluq etməsi hər birimizi ciddi düşündürməlidir. Ona görə də uşaqlara hər zaman diqqət və qayğı göstərilir, onların düzgün tərbiyə olunmalarına, qarşılaşdıqları problemlərin aradan qaldırılmasına, hərtərəfli təhsil almalarına dövlət səviyyəsində nəzarət edilir. Axı uşaqlar millətin, dövlətin gələcəyidir?! Artıq respublikamızda məktəbəqədər təhsil dövlətin diqqət mərkəzində olan sahələrdən biridir.

Azərbaycan Respublikasının müasir inkişaf mərhələsində *məktəbəqədər təhsil* sisteminə yeni yanaşmalar və təhsil prosesinin təşkilinin yeni, səmərəli formalarının axtarışını tələb edən dərin sosial və iqtisadi dəyişikliklər baş verir.

Dünyada getdikcə artan rəqabətə davam gətirə bilmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Məhz təhsil vasitəsilə insan kapitalının milli sərvətin qazanılmasında iştirak payı davamlı şəkildə artırılmalıdır. Strategiyalarda kompetensiya, sosial vərdiş və bacarıqların harmoniyada inkişafına əsaslanan ömürboyu təhsilə xüsusi önəm verilməlidir. Erkən və məktəbəqədər təhsilin əhatə dairəsi genişlənməli və mərhələlərlə müvafiq yaşda olan bütün uşaqları əhatə etməlidir [Azərbaycan – 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər., 2021]. Bunlar “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” layihəsində öz əksini tapmışdır.

Əsas hissə / Main part

Məktəbəqədər təhsil sistemində mövcud vəziyyətin, problemlər və perspektivlərin müəyyən edilməsi məqsədi ilə tədqiqat aparılmışdır.

Tədqiqat zamanı Azərbaycanın məktəbəqədər təhsil sistemində son 10-15 il ərzində aparılmış islahatlar, alınan nəticələr, mövcud problemlər və onların aradan qaldırılmasını təmin edən normativ-hüquqi sənədlər təhlil edilmişdir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı” və digər fundamental normativ sənədlər, qanunvericilik aktları da bu qəbildəndir. Təqdim olunan dövlət sənədləri Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil sisteminin

modernləşdirilməsinin konseptual əsaslarını yaratdı, lakin onların nəzərdən keçirilməsinə başlamazdan əvvəl *məktəbəqədər təhsil* anlayışının başa düşülməsində mövcud elmi yanaşmaların təhlilinə müraciət etməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə *məktəbəqədər* sözü “uşağın məktəbə daxil olana qədərki dövrünə aid olan”, *təhsil* isə “xüsusi təhsillə əldə edilən biliklərin məcmusu”, “oxumaqla elm və bilik əldə etmək” kimi başa düşülür [Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti].

“Məktəbəqədər təhsil” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.0.1. maddəsində məktəbəqədər təhsil anlayışı məktəbəqədər yaşlı uşaqların intellektual, fiziki və mənəvi inkişafına xidmət edən ilkin bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsi prosesi, onun nəticəsi kimi verilmişdir. Məlum olduğu kimi, məktəbəqədər təhsil bütün təhsil sisteminin əsasını təşkil edir, çünki bu dövrdə uşağın gələcək inkişafının xarakterini müəyyən edən şəxsiyyətin əsasları qoyulur [Uşaqların məktəbə hazırlığının təşkili məsələləri haqqında., 2016].

Məktəbəqədər təhsilin məqsədi uşağın fərdi yaş potensialının maksimum açıqlanmasına şərait yaratmaqdır. Funksional cəhətdən savadlı bir şəxsiyyətin həyat boyu əldə etdiyi bilik, bacarıq və vərdişlərdən istifadə edərək, hər hansı bir həyati problemini həll edə bilən insanın inkişafı üçün şərait lazımdır. Uşaq öz həyatının subyektı olmaq hüququnu əldə etməli, öz potensialını görməli, özünə inanmalı, fəaliyyətində uğur qazanmağı öyrənməlidir. Bu, onun məktəbəqədər yaş dövründən məktəb yaş dövrünə keçidi xeyli asanlaşdıracaq, məktəb şəraitində təhsilə marağını qoruyub saxlayacaq və inkişaf etdirəcək.

Uzun illərdir ki, məktəbəqədər təhsil sistemində uşaq bilik, bacarıq və vərdişlər toplusunun daşıyıcısı hesab olunur. Müasir dövr bu sahədə yeni yanaşma və texnologiyaların tətbiqini tələb edir. Tərbiyəçi-müəllimlər üçün uzun illər mövcud olan təfəkkürün yenidən qurulması çətinidir. Bəzən onlar başa düşməzlər ki, məktəbəqədər təhsil uşaqların ətraf aləmi dərk etməsi, anlaması və onların inkişafına kömək etmək üçündür.

Məlum olduğu kimi, məktəbəqədər təhsil fasiləsiz təhsil sisteminin ilkin halqasıdır. Məktəbəqədər təhsil uşağın sağlam, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmasını, öyrənməyə həvəsinin oyanmasını, sistemli öyrənməyə hazırlaşmasını təmin edir. Məktəbə hazırlıq dövlət və qeyri-dövlət məktəbəqədər təhsil müəssisələrində və ailədə 6 yaşa qədər həyata keçirilir.

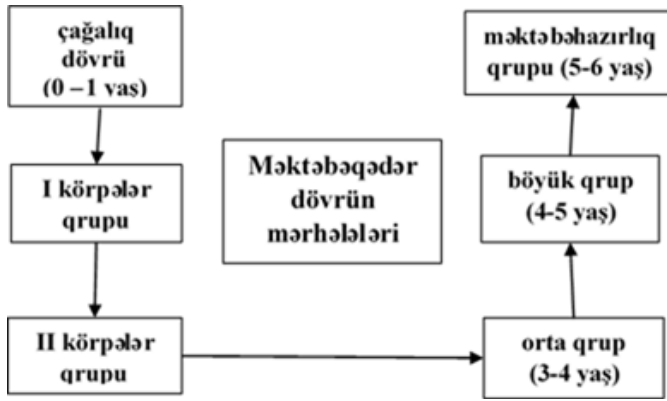
Məktəbəqədər təhsilin əsas istiqamətləri uşaqların məktəb təliminə hazırlanmaları, onların simasında sağlam, inkişaf etmiş, azad şəxsiyyətin formalaşdırılması, qabiliyyət və bacarıqların üzə çıxarılması, sistemli öyrənməyə həvəsin inkişaf etdirilməsidir.

Məktəbəqədər təhsil Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sisteminin tərkib hissəsi kimi çox mühümdür, çünki onun çərçivəsində uşağın təbii xarakter

Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili

xüsusiyyətləri müəyyən edilir, onların inkişafı üçün şərait təmin olunur və geniş miqyaslı proqram hazırlanır, uşağın məktəbə hazırlığı həyata keçirilir. Müasir dünyada məktəbəhazırlıq iki komponentin birləşməsi: öyrənməyə hazır olmaq və məktəbə hazırlıq kimi başa düşülür.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi uşaqlara qayğı göstərilməsində, onların ümumi mədəni və milli dəyərlərə əsaslanan ahəngdar inkişafına, uşağı ibtidai təhsil pilləsinə hazırlamaqda, ailənin tələb və ehtiyaclarını ödəmək üçün yaradılan bir müəssisədir. Bu müəssisə bir yaşdan altı yaşa qədər məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlim-təhsilini, onların fiziki və əqli sağlamlığının qorunmasını, möhkəmləndirilməsini, fərdi bacarıqlarının inkişafını və buna ehtiyacı olan uşaqların inkişaf qüsurlarının korreksiyasını zəruri əsaslarda həyata keçirir.

Sxem 1

Uşaqların məktəbəqədər tərbiyə və təlimə cəlb olunmaları məktəbəqədər müəssisələr, ailə, inkişaf mərkəzləri və s. vasitəsi ilə təmin edilir.

Məktəbəqədər təhsilin məqsədi və vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

- hər bir uşağın keyfiyyətli məktəbəqədər təhsillə təmin edilməsi;
- uşağın fiziki, psixi və mənəvi sağlamlığının qorunmasının təmin edilməsi;
- uşağın özünə, ailəsinə, Vətənə məhəbbət, millətinə, dilinə, dininə, dövlət rəmzlərinə, Azərbaycan xalqının, həmçinin digər xalqların milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət ruhunda tərbiyə edilməsi;
- uşaq şəxsiyyətinin formalaşdırılması;
- uşağın ehtiyaclarının müəyyən edilməsi, ona müvafiq xüsusi, inklüziv təhsil və əlaqədar xidmətlərin göstərilməsi;
- sosial-pedaqoji baxımdan, ailənin dəyərli üzvü kimi, uşağın inkişafının təmin edilməsi;
- məktəbəqədər təhsilin baza komponentləri (inkişaf sahələri) əsasında sosiallaşma tələbatının yaradılması;
- uşaqlarda sağlam həyat tərzinə dair ilkin bilik, bacarıq və vərdişlərin forma-

laşdırılması” [Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu)., 2014].

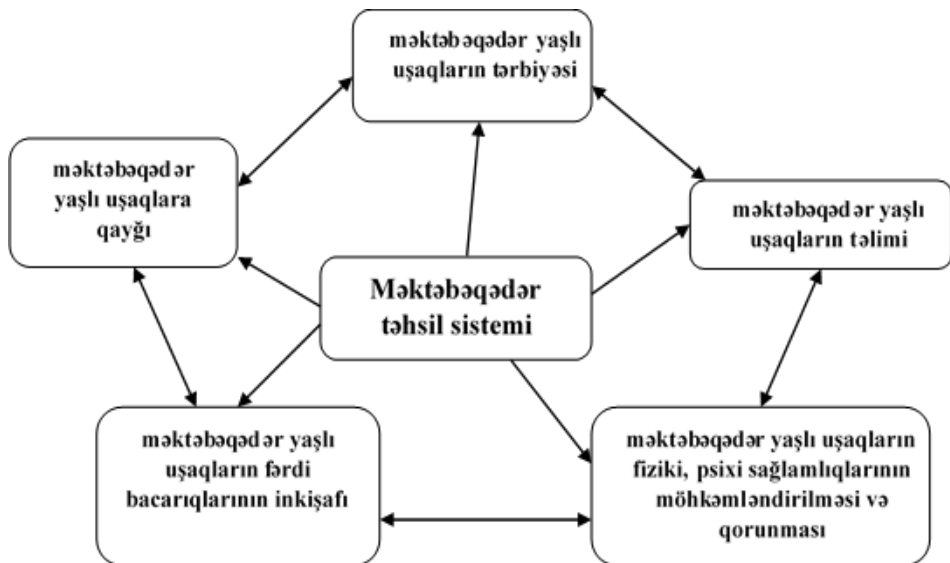
Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün məktəbəqədər təhsil proqramının məzmununun minimum səviyyəsinin, təlim yükünün maksimal həcmnin və məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişaf səviyyələrinə tələblərin müəyyənləşdirilməsində vahid yanaşma tələb olunur. Bunu məktəbəqədər təhsilin dövlət standartları müəyyən edir.

Ümumi funksiyaları və vəzifələri yerinə yetirərək, Azərbaycanın məktəbəqədər müəssisələri əsas xidmətlərindən asılı olaraq, təyinatlarına görə körpələr evi-uşaq bağçası, fiziki və əqli inkişafında qüsurlar olan uşaqlar üçün korreksiya tipli uşaq bağçası (ağır və yüngül nitq, görmə, eşitmə qüsurları olan uşaqlar) intellekt, dayaq-hərəkət funksiyaları, tez-tez və uzun müddət xəstə olan uşaqlar, əqli gerilik, vərəm infeksiyasının erkən təzahürləri, vərəmin kiçik və sakitləşən formaları, tez-tez və uzun müddət soyuqdəymədən əziyyət çəkənlər və s. fərqlənirlər.

Azərbaycan Respublikasında uşağın fiziki və psixi inkişaf xüsusiyyətlərini əks etdirən aşağıdakı yaş mərhələləri müəyyənləşdirilib:

- I körpələr qrupu – 1 yaşdan 2 yaşa qədər;
- II körpələr qrupu – 2 yaşdan 3 yaşa qədər;
- orta qrup – 3 yaşdan 4 yaşa qədər;
- böyük qrup – 4 yaşdan 5 yaşa qədər;
- məktəbəhazırlıq qrupu – 5 yaşdan 6 yaşa qədər.

Sxem 2

Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili

Hazırda respublikanın bəzi kənd məktəbəqədər təhsil müəssisələrində daha azsaylı qruplar və qarışıq yaş qrupları mövcuddur, yəni bir qrupda bir neçə yaş qrupuna aid olan uşaqlar toplanır. Şəhərlərdə qrupların sayı 4-dən 14-ə qədər olan məktəbəqədər müəssisələr, bəzi müəssisələrdə paralel yaş qrupları var.

Respublikamızda məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaq sayına düşən yerlərin məhdudluğu bütün uşaqların məktəbəqədər təhsillə əhatə olunmasına imkan vermir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.4. maddəsində qeyd edilir: “Məktəbəhazırlıq beş yaşlı uşaqlar üçün zəruridir” [“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu., 2009].

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 2007-ci il, 12 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı” (2007–2010-cu illər) ilə Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil sisteminin yenidən qurulması mümkün oldu. Son illər təhsil siyasətində məktəbəhazırlıq prioritet istiqamətlərdən birini təşkil edir. İlk dəfə olaraq, ümumtəhsil müəssisələrində dövlət büdcəsi hesabına məktəbəhazırlıq qrupları təşkil olunub. Belə ki, 5 yaşlı uşaqların təhsilə cəlb edilməsi səviyyəsi 2003-cü ildə 15 % idisə, bu göstərici 2020-ci ildə 85 % çatdırıldı. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində məktəbəqədər təhsil müəssisələri olmayan yaşayış məntəqələrində, ucqar kəndlərdə də uşaqların məktəbəhazırlığı təmin edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına dövlət ümumtəhsil məktəblərində məktəbəhazırlıq qruplarının açılması ilə əlaqədar AR Nazirlər Kabinetinin “Uşaqların məktəbə hazırlığının təşkili məsələləri haqqında” 2016-cı il, 11 iyul tarixli, 271 nömrəli qərarı vardır. Qərarda nəzərdə tutulduğu kimi, bu proses müəyyən mərhələlərlə həyata keçiriləcək, respublikamızda uşaqların məktəbə hazırlıqla əhatə səviyyəsi 90 faizə çatdırılacaqdır.

Məktəbəqədər təhsilin əsas prioritetləri sağlamlığın qorunması və möhkəmləndirilməsi, bütün uşaqların inkişafı üçün əlverişli şəraitin təminatı, təlimin və tərbiyənin bazis məzmununun realizəsi zamanı fərdiliyin saxlanılması və uşağın hüquqlarına hörmətin təmin edilməsidir. Məktəbəhazırlığın təşkili uşaqların məktəbə hazırlığını təmin edir və aşağıdakı aspektlərlə xarakterizə edilir:

- təlim motivasiyası;
- ətraf aləm haqqında ilkin təsəvvürlər;
- məktəbə və öz şəxsiyyətinə müsbət münasibət;
- öyrənmə qabiliyyəti (nitq inkişafı, elementar riyazi təsəvvürlər və s.);
- elementar sosial bacarıqların qazanılması.

Uşağın məktəbə psixoloji hazırlığı və onun şəxsi keyfiyyətlərinin inkişaf sə-

viyyəsinin aktuallaşdırılması daha çox 5-6 yaşlı uşaqlar üçün məktəbəqədər təhsilin həyata keçirilməsi mərhələsində baş verir.

“Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nun 8.4. maddəsinə əsasən, məktəbə hazırlıq beş yaşlı uşaqlar üçün zəruridir. 8.5. maddəsində isə məktəbə hazırlığın məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, ümumi təhsil müəssisələrində, habelə ailədə həyata keçirilməsi, məktəbəhazırlığın təşkili qaydalarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edildiyi qeyd olunur [“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu].

Bu gün bütün məktəbəqədər yaşlı uşaqların vahid baza təhsili imkanları ilə təmin edilməsi məqsədi ilə orta məktəblərin bazasında, əlavə təhsil mərkəzlərində təhsilin növbəti mərhələsinə hazır olmalarına müəyyən dərəcədə nail olmaq üçün məktəbəqədər təhsillə əhatə olunmayan uşaqlar üçün qısa müddətli qruplar təşkil edilir və bunun əhatəsi genişləndirilməkdədir.

Məktəbəqədər təhsillə əhatə olunmayan uşaqlar üçün qısamüddətli təlim qruplarının məzmunu valideynlərin sorğu və tələblərini təmin etməlidir.

Qısamüddətli təlim qruplarında təlimin məqsədi məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə getməyən uşaqlar üçün məktəbə daxil olduqda bərabər başlanğıc imkanlarının təmin edilməsi, onların məktəbə psixoloji hazırlığının formalaşdırılmasıdır.

Qısamüddətli təlim qruplarında təlimin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. uşaqların psixi və fiziki sağlamlığının möhkəmləndirilməsi;
2. şəxsiyyətin formalaşmasının əsası kimi uşağın sosial inkişafı;
3. məktəbəqədər yaşlı uşaqların idraki, bədii və estetik inkişafı;
4. yaşlıları ilə birgə fəaliyyət prosesində uşaqlarda ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi.

inkişaf etdirilməsi.

“Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda məktəbəqədər təhsillə əhatə olunmayan uşaqların buraya cəlb edilməsi üçün icma əsaslı məktəbəqədər təhsilin təşkili məsələləri öz əksini tapıb. Qanunun 8.8. nömrəli maddəsində qeyd edilir ki, ailə tipli, icma əsaslı, qısamüddətli təlim qruplarında məktəbəqədər təhsilin təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

AR Təhsil İnstitutu UNİCEF və Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə “İcma qrupları vasitəsilə məktəbəqədər və ibtidai təhsilin yaxşılaşdırılması” layihəsini uğurla həyata keçirir. Həmin layihə çərçivəsində bölgələrdə məktəb daxilində icma əsaslı uşaq təlim mərkəzləri də yaradılıb. 2017-ci ildən tətbiq edilən layihə bir çox uğurlar qazanıb. 2018-ci ildə 10 rayon və şəhərdə təşkil edilmiş 50 qrupda 1000 nəfər 3-4 yaşlı uşaqlarla 50 tərbiyəçi-müəllim çalışdığı halda, 2021-ci tədris ilində icma əsaslı məktəbəqədər təhsil qrupları ölkə üzrə 55 rayon və şəhərdə

Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili

təşkil edilib. Ümumi sayı 850-ə çatan bu qruplardakı 15 000 nəfər 3-4 yaşlı uşaqlarla 776 tərbiyəçi-müəllim çalışır.

Məktəbəqədər yaş qrupuna aid olan uşaqların məktəbə hazırlığı istiqamətində səmərəli nəticələr vəd edən bu layihənin həyata keçirilməsində əsas məqsəd icma əsaslı vətəndaş qrupları vasitəsilə ilkin təhsilin əhatəliliyini artırmaq və valideynlərin məktəbəqədər təhsil xidmətlərinin monitorinqində fəal iştirakını təmin etmək, şəffaflığın və hesabatlılığın, eləcə də məktəb-cəmiyyət münasibətlərinin gücləndirilməsinə nail olmaqdır.

2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı (2007-2010-cu illər) təsdiq edilmişdir və ona əsasən əməli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Təhsil sahəsində əsaslı dəyişikliklərə, uğurlu nəticələrə təkan verən bu sərəncam bir daha məktəbəqədər təhsilə göstərilən diqqətin təzahürü kimi meydana çıxmışdır. Məktəbəqədər təhsil sisteminin müasir tələblərə cavab verən bir səviyyəyə çatdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 2010-cu il, 16 iyul tarixli, 137 nömrəli qərarı ilə “Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı”nı təsdiq etmişdir. “Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı” (kurikulumu), “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.3. maddəsinə uyğun hazırlanmışdır və tabeliyindən, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, respublikada fəaliyyət göstərən bütün məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə şamil olunur və bu tipli təhsil müəssisələrində məktəbəqədər təhsilin vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə, tədris və metodik rəhbərliyin tələblərinə əməl olunmasına dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edir.

“Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı” əsasında ilk dəfə respublikamızda nəticəyönümlü və uşaqyönümlü təlimə keçilmişdir. Bu sənəd əsasında hazırlanmış məktəbəqədər təhsil proqramında, yeni dövlət standartlarına əsasən, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlimin məzmununu uşaqların meyil, maraq, arzu və bacarıqlarına istiqamətlənib. Biz uşaqlara nə gəldi öyrədə, onları lüzumsuz informasiya ilə yükləyə bilmərik. Uşaqlarda ətraf aləmin dərk edilməsinə marağın yaradılması təlimin rolunu dəyişir. Bu, hər şeydən əvvəl, müstəqil dərkətməyə hazırlığı inkişaf etdirir. Uşağa düşünməyi və biliyi müstəqil əldə etməyi öyrətmək müasir təhsilin pedaqoji məqsədlərindən biridir.

“Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4.0.2. və 5.2. maddələrinə əsasən, “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı” hazırlanmış və AR Nazirlər Kabinetinin 08.08.2019-cu il tarixli, 351 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı” uşaqların, ailənin, cəmiyyətin və dövlətin tələbatlarına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan məktəbəqədər təhsilin məzmununu, idarə olunmasını, maddi-texniki və tədris bazasını,

infrastrukturunu, təhsilalanlar və təhsil verənlərin keyfiyyət göstəriciləri ilə bağlı tələbləri özündə əks etdirən normaların məcmusudur. “Məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı” məktəbəqədər təhsil sahəsində vahidliyi, təhsil proqramları və təhsil pillələri arasında varisliyi təmin edir. AR Nazirlər Kabinetinin 16 iyul, 2010-cu il tarixli, 137 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı”nda 5 inkişaf sahəsi qeyd edilmiş, 3-6 yaş üzrə inkişaf sahələri üzrə ümumi təlim nəticələri verilmiş, yəni hər yaş qrupuna uyğun müəyyənləşdirilməmişdir. Yeni təsdiq olunmuş Dövlət Standartında 4 inkişaf sahəsi var və burada 1 yaşdan 6 yaşa qədər hər inkişaf sahəsi üzrə təlim nəticələri öz əksini tapmışdır. “Məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı” əsasında “Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu)” hazırlanmış və 11 aprel, 2022-ci il tarixində təhsil naziri tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu, 2012-ci ildən tətbiq edilən kurikulumun yenilənməsi deməkdir. Yeni sənədin təsdiq edilməsi ilə əlaqədar əvvəlki sənəd qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir. Kurikulumda məktəbəqədər yaşlı uşaqların ilkin həyati bacarıq və vərdislərə yiyələnmələri tələb olunur, onlara gələcək həyat fəaliyyətində lazım olacaq bacarıq və vərdislərin, qabiliyyətlərin aşılınması ön plana çəkilir, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının bünövrəsi qoyulur. Proqramda uşaq fəaliyyətinin təmin olunması və bacarıqların formalaşdırılması, onun bir subyekt kimi inkişaf etməsi üçün müvafiq təhsil şəraitinin yaradılması nəzərdə tutulur.

“Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu)”ndan irəli gələn tələblər nəzərə alınmaqla, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində işləyən pedaqoji işçilər üçün təlimlər təşkil ediləcək, metodik tövsiyələr və uşaqlar üçün təlim vəsaitləri hazırlanacaqdır.

“Məktəbəqədər təhsilin Dövlət Standartı” ölkədə bütün uşaqlara keyfiyyətli məktəbəqədər təhsil xidmətlərinin göstərilməsi və məktəbəqədər təhsil sahəsində mövcud problemlərin həlli istiqamətində mühüm töhfələr verəcək.

Proqramın əsas təhsil məzmununun mənimsənilməsi gündəlik həyatda, məktəbəqədər yaşlı uşaq üçün təbii olan, uşağın əsas fəaliyyət növü olan oyunda həyata keçirilir.

Tərbiyəçi-müəllimin əsas vəzifəsi uşağın gündəlik həyatını maraqlı işlər, problemlər, ideyalarla zənginləşdirmək, hər bir uşağı fəaliyyətin məzmununa daxil etmək, uşaqların maraqlarının fəallıqla həyata keçirilməsinə kömək etməkdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda məktəbəqədər təhsil üzrə yeni kurikulumun tətbiqinin sürətləndirilməsinin zəruriliyi qeyd edilir. Həmçinin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inkişaf və inklüziv təlim proqramlarının hazırlanması da nəzərdə tutulub.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” uğurla icra edilməklə ölkədə keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya

Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili

ölkələri sırasında qabaqcıl mövqə tutan təhsil sisteminin yaradılması, təhsilin məzmununun, kadr hazırlığının, idarəetmə sisteminin, infrastrukturun və maliyyələşdirilməsinin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə və Azərbaycanın inkişaf konsepsiyasına uyğun yenidən qurulmasına şərait yaradır.

Sənəddə məktəbəqədər təhsilin təhsil pillələrinin çox vacib halqası kimi nəzərə alınması onun inkişaf perspektivlərini çox aydın göstərir [Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası., 2013]. Təhsil sisteminin yenidən qurulması zamanı həmişə müəyyən çətinliklər qarşıya çıxır. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması zamanı tərbiyəçinin öz sosial missiyasının əhəmiyyətini anlaması, onun öz söylərini dəyərlərin formalaşdırılmasına, uşaqların inkişafına və təhsilinə, onların psixoloji cəhətdən müdafiəsinə yönəltməsi baxımından çox mühümdür.

Müasir təhsildə uşağın fərdi inkişafını qəbul edən ən təbii yanaşma şəxsiyyət-yönümlü yanaşma hesab olunur. Şəxsiyyət-yönümlü model uşaqların emosional, sosial və idraki inkişafına eyni dərəcədə əhəmiyyət verir. Belə yanaşma nəinki ibtidai təlimdə, eyni zamanda uzunmüddətli perspektivdə daha yaxşı nəticələr verir. Belə ki, uşaqlar təşəbbüskar, yaradıcı, müstəqil, özünə inamlı böyüyürlər. Şəxsiyyət-yönümlü təhsil sistemində pedaqoji prosesin mərkəzində dayanan tərbiyəçinin və uşaqların funksiyaları dəyişir. Onların fəaliyyəti əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrə əsasən qurulur. Tərbiyəçi-müəllim təlim prosesində yeni texnologiyalardan ən münasib olanını seçir. Bu texnologiyaların müəyyən olunmasında tərbiyəçi-müəllim və uşaq təlimin aparıcı subyektləri kimi çıxış edirlər. “Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu)”na əsasən, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tərbiyəçi – müəllim – uşaq münasibətləri “subyekt – subyekt” formuluna uyğun qurulur. Bu zaman uşaqlar öz təfəkkürünün, düşüncəsinin, tərbiyəçi-müəllimlər isə uşağın inkişafı üçün şəraitin təşkilatçısı olurlar. O, daha çox qrup şəraitində təlim fəaliyyətini əlaqələndirən, istiqamətləndirən məsləhətçi kimi uşaqların müstəqil dərketmə fəaliyyətini, yaradıcılığını təşkil edən subyektə çevrilir, uşaqlar isə müstəqil axtarışlar aparmağa, yaradıcı fəaliyyət göstərməyə sövq edirlər.

Bu proqramın məqsədlərindən biri də uşaqların yüksək keyfiyyətli məktəbəqədər təhsil və təlimlə tam əhatə olunmasını, uşaqların məktəbə hazırlığı üçün müxtəlif məktəbəqədər təhsil və təlim proqramlarına bərabər çıxışını təmin etməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin şəbəkəsini artırmaq, məzmununu yeniləmək, onları kadrlarla təmin etmək lazımdır.

Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil 1825 məktəbəqədər təhsil müəssisəsində (məktəbəqədər müəssisələr, körpələr evi-uşaq bağçaları və körpələr evi), o cümlədən, 1692 dövlət və 133 özəl məktəbəqədər təhsil müəssisəsində həyata keçirilir ki, burada da 126509 uşaq əhatə olunur. 2021-ci ildə 1-5 yaşlılar arasında məktəbəqədər təhsilə cəlb olunma səviyyəsi 32%-ə çatıb. 2021-ci ildə kəndlərdə

qeydiyyat səviyyəsi şəhər ilə müqayisədə (müvafiq olaraq 20,1% və 44,8%) aşağı olmuşdur.

Məktəbəqədər təhsilə əlçatanlığın səviyyəsinin sürətli artımı, əsasən, alternativ məktəbəqədər təhsil modellərinin, yəni beşyaşlılar üçün məktəbəhazırlıq proqramının və İcma əsaslı Erkən Öyrənmə Proqramının uğurla tətbiqi sayəsində əldə edilmişdir.

Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil müəssisələri yerli icra hakimiyyəti orqanlarının tabeliyində idi. 2022-ci ildən etibarən məktəbəqədər təhsil müəssisələri Təhsil Nazirliyi tərəfindən tənzimlənir və idarə olunur.

Məktəbəqədər təhsil sisteminin əsas sənədləri “Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya”, “Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı”, “Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” dur.

Məktəbəqədər təhsil və təlim Azərbaycan Respublikasının fasiləsiz təhsil sisteminin birinci səviyyəsidir, yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, uşaq şəxsiyyətinin formalaşması və inkişafı üçün şərait yaradır.

Məktəbəqədər təhsilin əsas məqsədləri bunlardır:

- uşaqların həyatının qorunması və sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, onları sağlam həyat tərzinin dəyərləri ilə tanış etmək;
- ümumbəşəri və milli dəyərlərlə tanışlıq əsasında uşaq şəxsiyyətinin ahəngdar inkişafı, onun maraqlarının təmin edilməsi və bacarıqlarının inkişafı;
- uşağın sosial, təbii mühitdə yaşamasına və səmərəli fəaliyyət göstərməsinə imkan verən sosial-mənəvi keyfiyyətlərin formalaşması;
- uşağın inkişafında sapmaların korreksiyasının həyata keçirilməsi;
- kommunikativ, koqnitiv, oyun və digər fəaliyyətlərin stimullaşdırılması; biliyə ehtiyacın formalaşdırılması;
- təşəbbüskarlığın, marağın, iradəliliyin, yaradıcı özünüifadə bacarıqlarının inkişafı;
- hər bir uşağın emosional rifahının təmin edilməsi, onun özünüdərkinin inkişafı [“Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”., 2017].

Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi məktəbəqədər təhsil proqramlarının məzmununun məcburi minimumu, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin uşaqları üçün təlim yükünün maksimum miqdarını və onların inkişaf səviyyəsinə dövlət tərəfindən müəyyən edilən normaların yerinə yetirilməsinə vahid yanaşma tələb edir.

Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartlarının tətbiqi aşağıdakı məqsədlərə nail olmağı nəzərdə tutur:

- təlim-tərbiyə işinin məzmununa, səviyyəsinə və keyfiyyətinə olan tələblərin tənzimlənməsi, uşaqlar üçün təlim yükünün maksimum miqdarının müəyyən edilməsi, səmərəliliyin monitorinq sistemi, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin,

Azərbaycanda müasir məktəbəqədər təhsil sisteminin təhlili

məktəbəhazırlıq qruplarının, məktəbdənkənar təşkilatlardakı məktəbəhazırlıq qruplarının işinə nəzarət;

- hər bir uşağın məktəbəqədər təhsilin minimum məzmununu mənimsəməsi üçün şəraitin yaradılması, bütün respublika üzrə uşaqların məktəbə hazırlığının ekvivalentliyini və vahid başlanğıc səviyyəsini təmin etmək;

- məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin, məktəbdənkənar müəssisələrdə məktəbəhazırlıq qruplarının tərbiyəçi və müəllimlərinin attestasiyası metodikasının təkmilləşdirilməsi;

- məktəbəqədər təhsil mütəxəssislərinin, ilk növbədə, uşaqlarla şəxsiyyət-yönümlü qarşılıqlı əlaqəsinə, inkişafetdirici mühitin təşkilinə əsaslanaraq, tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkar səriştəliliyinin artırılması;

- uşağın emosional, mənəvi, əxlaqi, intellektual inkişafını, özünüinkişafını stimullaşdırmaq və dəstəkləmək, müxtəlif fəaliyyətlərdə onun müstəqilliyinin, təşəbbüskarlığının, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin təzahürünə şərait yaratmaq üçün məktəbəqədər təhsil və təlimin məzmununun istiqamətləndirilməsi.

Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil sistemində islahatları tən-zimləyən normativ sənədlərə yuxarıdakı analitik baxış belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, onlar, ümumiyyətlə, aşağıdakı strateji vəzifələrin həllini nəzərdə tutur:

- təhsil sektorunun əlçatanlığının, keyfiyyətinin, açıqlığının artırılması;
- korporativ idarəetmə prinsiplərinin tətbiqi;
- tələbələrin bütün dünya təhsil informasiya resurslarına onlayn çıxışının təmin edilməsi;

- inkişafında qüsurlar olan uşaqlar və böyüklər üçün məktəbəqədər təhsil və təlimin, məktəb və peşə təhsilinin müvafiq səviyyəsini təmin edən inklüziv təhsil sisteminin yaradılması;

- məktəbəqədər təhsil və təlimin dəyişən formalarının tətbiqi, məktəbdə uşaqların təhsilə yüksək hazırlıqlarının formalaşdırılması, onların erkən və müs-bət sosiallaşmasının təmin edilməsi;

- təhsilin məzmununun yenilənməsini, təhsil xidmətlərinin fasiləsizliyini və dinamikliyini tənzimləyən hüquqi bazanın təmin edilməsi;

- sosial məsələlərin həlli.

Dövlət məktəbəqədər təhsil sistemində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, uşaqların məktəbəqədər təhsillə əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 dekabr, 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə 2011-ci il, 27 dekabr tarix-dən icra hakimiyyətlərinin tabeliyinə verilmiş məktəbəqədər təhsil müəssisələri yenidən Təhsil Nazirliyinin strukturuna qaytarıldı. “Dövlət məktəbəqədər təhsil sistemində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası

Prezidentinin 2021-ci il, 20 dekabr tarixli Sərəncamı dövlət məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin AR Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə keçirilməsini nəzərdə tutur ki, bu da dövlət məktəbəqədər təhsil sistemində idarəetmənin təkmilləşdirilməsinə, uşaqların məktəbəqədər təhsillə əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət edəcək.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının məktəbəqədər təhsil sistemində mövcud vəziyyət və islahatları tənzimləyən normativ sənədlərə analitik baxış belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, onlar mühüm strateji vəzifələrin həllini nəzərdə tutur.

Məktəbəqədər təhsil üzrə müəyyən edilmiş məqsədlərin həyata keçirilməsi məktəbəqədər təhsil proqramlarının məcburi minimumlarının məzmununa, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin uşaqları üçün təlim yükünün maksimum miqdarına və məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişaf səviyyəsinə dövlət tərəfindən müəyyən edilən tələblərin müəyyənləşdirilməsinə vahid yanaşma tələb edir.

Məktəbəqədər yaş qrupuna aid olan uşaqların məktəbə hazırlığı istiqamətində səmərəli nəticələr vəd edən icma əsaslı məktəbəqədər təhsil layihəsinin həyata keçirilməsində əsas məqsəd icma əsaslı vətəndaş qrupları vasitəsi ilə ilkin təhsilin əhatəliliyini artırmaq və valideynlərin məktəbəqədər təhsil xidmətlərinin monitorinqində fəal iştirakını təmin etmək, şəffaflığın və hesabatlılığın, eləcə də məktəb-cəmiyyət münasibətlərinin gücləndirilməsinə nail olmaqdır.

Məqalənin aktuallığı. Məlum olduğu kimi, məktəbəqədər yaşlı uşaqların məktəbə hazırlığı aktual problemdir. Məktəbəqədər təhsil uşağın sağlam, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmasını, onda öyrənməyə həvəs yaranmasını, sistemli şəkildə təhsil almağa hazırlaşmasını təmin edir. Müasir informasiya cəmiyyətində səmərəli ünsiyyət qurmaq, məlumatı obyektiv qavramaq və ətrafdakı bütün dəyişikliklərə cavab vermək qabiliyyəti kimi keyfiyyətlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sosial həyat və münasibətlər təcrübəsinin mənimsənilməsinin ümumi prosesində uşağın sosiallaşması emosional intellektin inkişafında mühüm və zəruri mərhələdir. Bu baxımdan məktəbəqədər dövr insan həyatının ən önəmli dövrüdür.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə son illərdə məktəbəqədər təhsil sistemində baş verən əsaslı dəyişikliklərdən, məktəbəqədər təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsindən bəhs olunur. Qeyd edilir ki, yeniliklərin əsas göstəriciləri yeni yaranmış ənənələr və əldə olunmuş təcrübədir. Bu, təhsilin inkişafında yeni və mütərəqqi başlanğıc hesab olunur. Həmçinin məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısında qoyulan tələblərin dəyişdiyi də aydın olur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada məktəbəqədər təhsil proqramlarında qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsi proqramın məcburi minimum məzmununu, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin uşaqları üçün təlim yükünün maksimum miqdarını və onların inkişaf səviyyəsinə dövlət tərəfindən müəyyən edilən tələblərin müəyyənləşdirilməsi təmin edilir. Məqalə məktəbəqədər müəssisələrdə çalışan tərbiyəçi-müəllimlər üçün lazımlı vəsaitdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan – 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. 02 fevral, 2021.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr, 2013.
3. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanunu. Bakı şəhəri, 5 sentyabr, 2009-cu il. səh. 156.
4. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı (2007–2010-cu illər)”. Bakı şəhəri, 12 aprel, 2007, № 2089.
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. (dörd cildə). (2011). Bakı, “ŞƏRQ-QƏRB” nəşriyyatı.
6. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı”. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qərarı. 08 avqust, 2019.
7. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulu-mu) (3-6 yaş). Təhsil Nazirliyinin 10 iyul, 2012-ci il tarixli, 1329 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2015.
8. Uşaqların məktəbə hazırlığının təşkili məsələləri haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı. Bakı şəhəri, 11 iyul, 2016-cı il, № 271.
9. “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <http://www.e-qanun.az/framework/3292>
10. “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 16 iyun, 2017.
11. Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulum). https://edu.gov.az/uploads/emre-elave/2022/mektebeqeder_tehsil_proqrami-kurikulum.pdf.
12. Dövlət məktəbəqədər təhsil sistemində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı 20 dekabr, 2021. <https://president.az/az/articles/view/54686>